

IDEGEN A CSÁSZÁRI TRÓNON?

I. Ferenc császár megválasztásának problematikája korabeli nyomtatványokban

Egy hatalomvágyó, jelentéktelen idegen.¹ Tömören összefoglalva ezt gondolták Lotharingiai Ferencről mindazok, akik nem őt szerették volna látni a Német Nemzet Szent Római Birodalmának trónján. Voltak persze szép számmal az ellenkező véleményen is; ők a birodalmi jólét és nyugalom megtestesítőjét látták benne. A német-római császár megválasztása és megkoronázása európai jelentőséggel bírt a kora újkorban. A külföld és a Birodalom is érdeklődéssel figyelte, ki lesz a Szent Római Birodalom új feje. A császárválasztások sorában különösen érdekes I. Lotharingiai Ferenc esete, mivel 1745 tavaszán–nyarán heves vita bontakozott ki arról, megfelelő jelölt-e a császári címre.

A német-római császárok megválasztását kísérő élénk figyelemnek köszönhetően sokféle forráscsoport állhat rendelkezésre a kutatáshoz: a diplomáciai iratoktól a választási jegyzőkönyveken át a sajtótermékekig széles a skála. Ennek megfelelően a császárválasztásokat számos szempontból vizsgálhatjuk. Az eseménynek diplomáciai-, sajtó-, jog- vagy kultúrtörténeti megközelítése egyaránt lehetséges – hogy csak néhányat említsünk a szóba jöhetőek közül. Jelen dolgozat I. Ferenc császár (1745–1765) heves vitákkal kísért megválasztására koncentrálna, ezeken belül is azokra a csatározásokra, melyek azt firtatták, alkalmas jelölt-e a trónra. I. Ferenc megválasztása – előde-éhez és utódaiéhoz hasonlóan – komoly publicitást kapott, számos nyomtatvány látott napvilágot az esemény apropóján: röpiratok, pamfletek, értekezések, dicsőítő versek, sőt kinyomtatott prédikációk szövegében is találkozhatunk olyan részletekkel, melyek az új császár trónra lépésével foglalkoznak. Ezen nyomtatványok egy része – nyilván a teljes röpirat-irodalom töredéke – eljutott Magyarországra is, és ezek közül több példány fellelhető az Országos Széchényi Könyvtár Törzsgyűjteményében és Régi Nyomtatványok Tárában. Itt találhatóak azok a nyomtatványok, összesen nyolc darab, melyek az alábbi dolgozat gerincét adják.

A felhasznált források jellege indokoltá tenné, hogy nyilvánosságtörténeti szempontból is görcső alá vegyük a nyomtatványokat, ám erre ebben a tanulmányban nincs lehetőség. Ennek egyik oka az eddig fellelt források alacsony száma, másik pedig, hogy a nyomtatványok döntő többsége nem tartalmazza a szerző nevét és a megjelenés helyére vonatkozó adatot. Ahol mégis történik utalás a szerzőre, ott is nyilvánvaló, hogy fiktív személyről (Germanus Sincerus) van szó. A kiadás helyét is csak néhány nyomtatvány tartalmazza (a helyek konkrétan: Bécs, Boroszló–Lipcse, Oedenburg), így nem lehet vizsgálni, mennyiben tekinthetőek az elemzett nyomtatványok a bécsi udvar, annak támogatói vagy ellenfelei propagandatermékeinek.

A felhasznált források legtöbbször német, de előfordulnak francia nyelvűek is. A nyomtatványok közül ötöt egy vaskos kötetbe összefűzve találhatunk meg számos más írás között. Az összekötéskor a rendezőelv az lehetett, hogy mindegyik nyomtatvány az 1744–1746 közötti időszakban keletkezett. Erre utal a kötet szerteágazó tematikája is, hiszen darabjai foglalkoznak az európai egységű kérdéssel, reagálnak az 1744–1746 közötti, elsősorban az osztrák örökösödési háborúval kapcsolatos eseményekre. Találhatunk továbbá értekezést a húsvéti ünnepekről, írást az ulmi polgármester 1738-as meggyilkolásáról, sőt három képekkel illusztrált értekezést az elektromos-

ság témakörben. Ezek között találhatóak a feldolgozott nyomtatványok is, melyek egyfelől általában a német-római császár megválasztását és az ahhoz kapcsolódó problémákat elemzik, másfelől konkrétan I. Ferenc megválasztásának kérdését feszegetik.

Az elemzett nyomtatványok különböző terjedelemben és mélységben tárgyalják a császárválasztást, illetve I. Ferenc megválasztását. Így találkozhatunk egészen rövid, tíz-tizenkét oldalas röpiratokkal, három-négy oldalas éltető versekkel, de közel száz oldal terjedelmű, komoly jogi értekezésekkel is. Ennek megfelelően a munkák mélysége is igen eltérő; míg egyes szerzők jogászokat megszégyenítő alaposággal, történeti és jogtörténeti munkákkal alátámasztva tárgyalták például a császár trónra kerülésének procedúráját, mások sokkal kevésbé elmélyülten, inkább propagandisztikus céllal vetették papírra gondolataikat. Itt szeretném megjegyezni, hogy a nyomtatványok címei – a kornak megfelelően – elég terjengősek, ezért a főszövegben csak rövidítésüket használom. A források címét és további adatait teljes terjedelemben az egyes nyomtatványok első említésekor, a végjegyzetben közlöm.

Bár, mint említettem, a Ferenc megválasztása kapcsán megjelenő nyomtatványoknak meglehetősen kis hányada található meg Magyarországon, a fellelt források a korban a legismertebbek közé tartozhattak. Ezt támasztja alá egy 1746-ban Jénában kiadott történeti munka, a „*Reichs-Historie*”,² melynek első százötven oldala I. Ferenc trónra kerülését mutatja be. A könyv külön kitér a nyilvánosság előtt zajló vitákra, sokszor rövid tartalmi kivonatot adva a nyomtatványokról.³ A szerző a legtöbb esetben a dolgozathoz is felhasznált darabokat említi meg cím szerint mint legfontosabb, legismertebb írásokat. Munkája nagy segítség azért is, mert a Ferenc megválasztása ellen agitáló nyomtatványok közül mindössze egyet sikerült fellelni, ám ebből a könyvből kiderül, hogy ez is az egyik legismertebb volt. Mivel a Ferenc-ellenes írások közül többre ez a munka sem hivatkozik, joggal következtethetünk arra, hogy arányát tekintve a Ferenc megválasztását ellenző írások voltak kisebbségben. A Ferenc-ellenes nyomtatványok alulreprezentáltságának problémáját némileg enyhíti azonban, hogy a megtalált kiadványok sok esetben reagálnak más írások (néha éppen egymás) tartalmára, s a Ferenc mellett kardoskodók mindig elmondják, milyen kifogásokat fognak visszautasítani. Így válik lehetővé, hogy Ferenc „ellenzékének” érvrendszerét is teljesebben megismerjük, noha az argumentumok alátámasztása sokszor nem derül ki ezekből a forrásokból. Szintén ezen nyomtatványokból értesülünk más röpiratokról, melyek Ferenc ellen íródtak, de sajnos nem találtam meg őket.⁴

A jelölt

Adam Wandruszka 1959-ben „az osztrák történelem egy nagy ismeretlenjeként” jellemezte Lotharingiai Ferenc Istvánt (1708–1765),⁵ akiről igazán komoly biográfia a mai napig nem született. Személyét is leginkább a feleségéről, Mária Teréziáról szóló munkákból ismerhetjük. Természetesen készültek életrajzok Ferencről, ám ezeknek tudományos értéke megkérdőjelezhető. Alois Schmid, a *Die Kaiser der Neuzeit* című kötetbe Ferencről író történész is megállapítja, hogy az 1766-os, Seyfert által írt munka⁶ nem mentes a korszak barokkos túlzásaitól, Hennings és Schreiber könyveit⁷ pedig a színvonalas ismeretterjesztő kategóriába sorolja.⁸ Schmid lényegre törő, informatív tanulmánya⁹ a fent említett kötetben és a hozzá készült kommentált bibliográfia ellenben jól használható a Ferencről szóló ismeretek, valamint a német nyelvű források és szakirodalom feltérképezéséhez. A 20. század második felében Hans Leo Mikoletzky foglalkozott komolyabban Ferencel, ám ő alapvetően kiváló pénzügyi érzékére és

gyümölcsöző gazdasági tevékenységére hívta fel a figyelmet.¹⁰ Az elmúlt nagyjából másfél évtizedben Renate Zedinger tollából olvashattunk Ferenc életével foglalkozó munkákat,¹¹ ezek viszont Ferenc ifjúságát mutatják be, s nem terjednek túl a Lotaringiáról való lemondás időszakán (1736–1737). Az osztrák történetíráshoz hasonlóan a magyar történészek sem szenteltek különösebb figyelmet Ferenc személyének, általában Mária Terézia férjeként és súlytalan társuralkodóként találkozhatunk vele, bár több történeti munka kitér Ferenc magyarországi manufaktúra-alapító tevékenységre.¹² Részletesebben csupán magyarországi helytartóságát (1732–1741) kutatták,¹³ mely tisztségnek jelentőségét a kutatók abban látják, hogy erősítette a szegény férj pozícióját a bécsi udvari körök szemében.¹⁴ A „mellözöttség” oka az lehet, hogy Ferenc személyét elhomályosítja Mária Terézia alakja, ami életükben is igaz volt, hiszen Ferenc a kormányzásban is hamar háttérbe szorult feleségével szemben.

Volt idő azonban, amikor Ferenc nagyon is az érdeklődés középpontjában állt. A figyelmet VI. Károly császár (1711–1740) irányította rá azzal, hogy 1723-ban udvarába vette az akkor tizenöt éves fiatalembert, ahol kezdettől fogva Mária Terézia, az osztrák birtokok egyetlen örökösének férjjelöltjeként tekintettek rá. VI. Károlynak nem volt fiúörököse, egy fia született ugyan, ám még egyéves kora előtt meghalt. Felmerült tehát a veszély, hogy kihal az osztrák Habsburgok férfiága, s Károly szeretett volna gondoskodni a család birtokairól és címeiről. Uralkodását annak szentelte, hogy a birodalmon belül és kívül is elismertesse a Pragmatica Sanctiót, a nőági öröklést és a birtokok egy kézen történő örökítését kimondó Habsburg házitörvényt.¹⁵ A császári cím megtartása több fejtörést okozott, mert annak ellenére, hogy a megelőző háromszáz évben a Szent Római Birodalom trónjára a Habsburg-család tagjait választották meg, a méltóság nem volt örökletes, s fiúgyermek hiányában kizárt volt, hogy a trón továbbra is a dinasztia birtokában maradjon. Károlynak azonban volt jelöltje, vejét, Lotharingiai Ferencet szemelte ki erre a méltóságra. Ennek fényében joggal merülhet fel a kérdés: miért nem választotta és koronáztatta római királlyá, amíg megtehetette volna? A „mulasztás” okait valószínűleg már nem fogjuk megtudni. Nem tartom teljesen meggyőzőnek azt a magyarázatot, mely szerint Károly fiúnoka születésére várt, hogy ily módon mégis egy leszármazottja kerülhessen a trónra, akit inkább tekintett volna Habsburgnak, mint Ferencet.¹⁶ Ha arra gondolunk, milyen tudatosan szervezte meg a családi birtokok nőági örökítését (most tekintsünk el a sikertelen végeredménytől), komoly taktikai hibának tűnik ez a „hazardjáték” a császári címmel.

Ferenc könnyedén beilleszkedett a bécsi környezetbe, anyjától örökölt jó megjelenése és megnyerő modora révén hamar megszerettette magát új otthonában.¹⁷ Kedvelte a társasági életet, főleg hölgyek társaságában időzött szívesen, gyakorta rendezett hatalmas lakomákat. Sokat játszott, biliárdozott, és gyakran kísérte el VI. Károlyt vadászataira. Úgy tűnt, több időt fordít az élvezetekre, mint a komoly dolgokra. Nevelői többször panaszolták, hogy még az írás és olvasás készségét sem sajátította el alaposan. Hiába riogatta apja, Lotharingiai Lipót, hogy úgy fog járni, mint II. Károly spanyol király (1665–1700), aki állítólag annyira nem tudott olvasni, hogy halála előtt „véletlenül” a Bourbon-család javára írta alá a végrendeletét, s akinek ily módon műveletlensége vezetett a spanyol örökösödési háborúhoz.¹⁸ Sikertelenül szorgalmazta továbbá, hogy fordítson gondot a jogi tanulmányokra, Ferencet az sem érdekelt, mint ahogy a kormányzati feladatok általában. Sokkal fogékonyabbnak bizonyult a gazdasági és pénzügyi ismeretekre, később számos manufaktúrát alapított, és politikai mellözöttségével párhuzamosan tisztos magánvagyonot halmozott fel. Kipróbálta magát hadvezérként is, de csúfos kudarcot vallott az 1736–1738-as török háborúban.

Az 1736-os esztendő két szempontból volt fontos Ferenc életében. Ekkor zajlottak egyrészt a lengyel örökösödési háború (1733–1738) lezárására irányuló tárgyalások, melyek során Franciaország Lotaringiát követelte a béke fejében. Ferenc komoly dilemmába került: anyja hosszú levelekben kérte, ne váljon meg az apai örökségtől, ám Bartenstein tanácsos¹⁹ hamar világossá tette számára: vagy Lotaringiáról mond le, vagy a főhercegnőről.²⁰ Ferenc meghozta a nehéz döntést, átadta Lotaringiát. Az év másik jelentős eseménye a Mária Teréziával kötött házasság volt – a menyasszony mesés hozománya (és a Lotaringiáért kárpótlásul ígért és később megkapott Toscanai Nagyhercegség) bizonyára enyhítette az atyai örökség elvesztése miatt érzett fájdalmat.

VI. Károly abban a szilárd meggyőződésben hunyta le szemét 1740 októberében, hogy lánya öröklése teljesen rendben van, ám mégsem békés hatalomátvétel következett, hanem az osztrák örökösödési háború (1740–1748). Nemcsak az osztrák birtokok kerültek veszélybe, hanem a császári méltóság is, melyre Lotharingiai Ferencen kívül többen is pályáztak.²¹ Legveszélyesebb ellenfélnek Károly Albert bajor választó bizonyult, aki a teljes Habsburg-örökségen túl a császári címre is igényt tartott. A trónért folyó küzdelemből végül Károly Albert került ki győztesen, aki – hathatós francia támogatással – 1742. január 24-én császárrá választotta magát.²² 1745-ben bekövetkezett halála után azonban Ferenc előtt ismét megnyílt a lehetőség a trón megszerzésére. Újbóli jelölése után heves vita alakult ki arról, megválasztható-e Ferenc császárnak.

Bár egyes történészek hajlamosak (voltak) szimbolikusnak értékelni a Birodalom és a német-római császár 18. századi szerepét, a kortársak számára nem volt mellékes, ki ül a Német Nemzet Szent Római Birodalmának trónján. Az ország lakói a mindenkori császársban a nyugalom és jólét letéteményesét látták. Ezen toposznak megfelelően tőle várták a Birodalom felvirágoztatását, 1745-ben pedig elsősorban a pusztító háború lezárását. Szemléletesen tartalmazzák ezt a Ferenc megválasztását ünneplő versek,²³ melyekben a császár nélküli időszak a jajgatás, nyomorúság, félelem és csüggedés idejeként tűnik fel.²⁴ Ferenc megválasztása viszont lehetővé teszi, hogy felvegyék a harcot az országot dúló „machiavellistákkal” és „Brennus-sarjakkal”.²⁵ Az új császárral – hirdetik a versek – ismét beköszönt a béke időszaka, mely nyugalmat, jólétet, boldogulást és örömet jelent a Birodalom valamennyi lakója számára.²⁶ Mint-hogy a császár személyétől tették függővé a Birodalom sorsát, a választási procedúrát sem tekintették pusztán formalitásnak, hanem egy olyan eljárásnak, „melyen az egész Szent Római Birodalom jóléte múlik”.²⁷ Felelősségteljes feladat volt tehát császárt választani, gondosan meg kellett vizsgálni a pályázókat. A megfelelő jelöltben megállapodni néha csakugyan nem volt könnyű, bár a valóságban inkább a hatalmi politika érdekkellentétei befolyásolták a választást, s nem annyira a birodalmi jólét hangzatos ideája. Akárhogy is, 1745-ben különösen látványosra sikerült a küzdelem Lotharingiai Ferenc személye körül, számos érv és ellenérv hangzott el megválasztása mellett és ellen. Nyomtatványainkból a következő főbb vitapontok kristályosodnak ki: 1) Jó lenne-e ismét a Habsburg-dinasztiát segíteni a császári trónra? 2) Német-e Ferenc, s ha nem, választható-e? 3) Elég tekintélyes-e a császári címhez? 4) Megfelel-e a császár-választás kérdésében mérvadó Aranybulla²⁸ elvárásainak? Most lássuk, milyen válszokkal szolgáltak a vitázó felek!

Habsburgot a császári trónra!?

Ha volt valami, amiben minden szerző egyetértett – függetlenül attól, hogy éppen pártolták vagy ellenezték a megválasztását –, az az volt, hogy Lotharingiai Ferenc megválasztása valójában a Habsburgok visszatérését jelenti a császári trónra. Még akkor is így látták, ha néhányan nem tekintették „teljes jogú” Habsburgnak, csak később csatlakozott családtagnak. Nem fektettek különösebb energiát Ferenc családfájának tanulmányozásába, melyből rögtön kiderült volna, hogy bizony ő is számos Habsburg-össel dicsekedhet, sőt mivel nagyanyja, Eleonóra III. Ferdinánd lánya volt, ugyanolyan fokon volt leszármazottja a császárnak, mint felesége – igaz, „csak” nőágon. Mindenesetre, akik csatlakozott családtagként tekintettek rá, úgy vélték, a Mária Teréziával kötött házasság,²⁹ valamint a gyermekek olyan szoros kapcsolatot képeznek közte és a Habsburgok között, hogy őt is nyugodt szívvel lehet az előkelő dinasztiahoz sorolni. Ennélfogva a szerzők nemcsak Lotharingiai Ferenc személyével kapcsolatos szimpátiájukat vagy ellenszenvüket fejezheték ki írásaikban, hanem állást foglalhattak a Habsburg-dinasztia mellett vagy ellen. Kifejthették, miért látták üdvösnek vagy károsnak a Habsburgok háromszáz éves regnálását a Birodalomban, megírhatták a „Habsburg-ház res gestae-jét”, természetesen saját céljaiknak megfelelően.

Egy francia nyelvű írás, az „*Avis impartial*”³⁰ (címe szerint tehát „elfogulatlan vélemény”) keményen bírálja a Habsburg királyokat/császárokat egészen I. Rudolfig (1273–1291) visszamenően. Tőle kezdődően datálja a szerencsétlenségeket, a folyamatos támadásokat a német alkotmány és a szabadság ellen. Szemére veti Rudolfnak, hogy örökletessé és despotikussá akarta tenni a császári hatalmat, s a Birodalmat sorozatos háborúskodásba sodorta. Különösen sötét képet fest az utolsó három Habsburg-császárról: I. Lipótról (1658–1705), I. Józsefről (1705–1711), VI. Károlyról (1711–1740), akiket szerinte a választási kapituláció sem volt képes megakadályozni ambícióik gátlástalan érvényesítésében. Lipót és Károly is saját hatalomvágyuknak, személyes érdekeiknek engedve vitték bele a Birodalmat előbb a spanyol, majd a lengyel örökösödési háborúba, ahol sok német vére hullt vállalkozásaik miatt. Az utolsó három Habsburg uralkodása sorozatos igazságtalanságok időszaka volt, az alkotmány elleni támadásoké. Ezek a császárok kihasználták a német államokat; hol a katolikusokat, hol a protestánsokat áldozták fel saját érdekeiknek megfelelően; az Udvari Tanácsot a császári akarat végrehajtójává tették.³¹ Ezt köszönheti hát a Habsburgoknak a Birodalom: a jog és a szabadság ellen elkövetett merényletek sorát. A szerző véleménye szerint ennek fényében Lotharingiai Ferencről sem várhatnak mást, mint elődeitől. Megválasztása egy új Ausztriai-ház (*Maison d’Autriche*) megalapítását jelentené,³² s ez adná a végső dőfést a német szabadságnak. Újabb háborúk kezdődnének, hogy Ferenc saját hatalmát növelje, és feleségének érdekeit érvényesítse. Veszélyesnek látja Ferenc megválasztását abból a szempontból is, hogy egy ilyen értelmű döntés azt az érzetet kelthetné az Ausztriai-ház tagjaiban, mintha a császári korona a birtokaikkal együtt öröklődne, s a cím a fiági örökösök apanázsává degradálódna (s ha fiú nincs, megöröklőné a trónt a lányok).³³ Az üzenet egyértelmű: a német alkotmány és szabadság megőrzésének érdekében nem szabad Ferencet császárrá választani.

Nem minden nyomtatvány festett azonban ilyen ijesztő képet a Birodalom Habsburgok alatti történetéről. A másik véglet lehet az az írás, melynek címe *Germania Triumphans sub aquila Austriae* (vagyis *Ausztriai sas alatt diadalmas Németország*). A 88 oldalas írás kilenc fejezetre oszlik, s igen behatóan elemzi a Habsburgok háromszáz évének jótéteményeit. Külön fejezet foglalkozik a Habsburg-

uralkodók bemutatásával, melyben a szerző nem tagadja ugyan, hogy voltak kevésbé szép emlékü császárok a dinasztiaiban, de ők szerinte csak a körülmények áldozatai voltak. II. Ferdinándról sem gondolnának olyan sok rosszat, ha nem éppen a vallási küzdelmek időszakában kellett volna uralkodnia. Az írás tételesen felsorolja a Habsburg-ház kiváltságait,³⁴ s ezek révén bizonyítja, hogy a dinasztia régen jelentős kiváltságai már egyáltalán nem számítanak kivételesnek, s a család a privilégiumaival sosem élt vissza. A szerző visszautasítja azt a vádat, mely szerint a Habsburg-család nem tehetett volna szert olyan nagy hatalomra, ha nem ragadja magához évszázadokra a császári koronát. Az ellenfelek csak a szerencsés növekedés miatt irigyek – írja –, amely azonban semmilyen összefüggésben sincs a császári címmel.³⁵ A gyarapodások sok esetben még azelőtt történtek, hogy az illető trónra lépett volna: I. Ferdinánd például jóval trónra lépte előtt szerezte meg a Magyar Királyságot, s arra sem lehetett előre számítani, hogy Szép Fülöp gyermekei spanyol trónörökössé lépnek elő. Az pedig, hogy a császár hatalmasabb legyen a Birodalom többi tagjánál, szükségszerű. *„A Szent Római Birodalom belső nyugalma és alkotmánya – mivel az sok tagból áll, akik számtalan ellentétes érdekekkel és maguk is nagy hatalommal rendelkeznek, és koronát viselnek – felfordul és ledől, ha a Birodalom feje gyengébb, mint az egyes tagok.”*³⁶ Séreلميzi a szerző, hogy többek között a Monzambano álnéven író Puffendorf³⁷ nyomán elterjedt az a felfogás, hogy a Habsburgok birtokai egyenesen államot képeznek az államban, holott a dinasztia mindig is a Német-római Birodalomhoz való kapcsolatainak szorosabbra fűzésén szorgoskodott.³⁸

Szintén ez a nyomtatvány az, amely a Habsburg-császárok uralkodását a Német Birodalom aranykoraként festi le. Álláspontja – nem meglepő módon – szöges ellentétben áll az *Avis impartial*-ban olvasottakkal: a Habsburg-császárok – olvashatjuk – mindig is tiszteletben tartották a Birodalom rendjeinek jogait, a birodalmi alkotmányt és a német szabadságot. Tovább is megy, amikor az alkotmány jelenlegi formáját és a benne foglaltak mindenkori érvényesülését is a dinasztia érdemei közé sorolja. Ugyanúgy, ahogy a jogszolgáltatást, a belső rendet, a Birodalmi Kamarai Bíróságot (*Cammer-Gericht*), a birodalmi kerületi beosztást (*Crayß-Einrichtungen*), a posta létrehozását, a kereskedelem, a tudományok, a hét szabad művészet virágzását.³⁹ Érdekeselem a Habsburg-uralom előnyeinek hosszú sorában az osztrák birtokok elhelyezkedésének említése. A tartományok ugyanis nem a Birodalom szívében helyezkedtek el, hanem annak határvidékén, elnyúló válasz- és védőfalat képezve a Birodalom legádázabb ellenségeivel, a törökökkel és a franciákkal szemben. A Habsburgok tehát saját tartományaikat áldozták fel háború idején, nem hagyva, hogy a Birodalom belső területeire jusson az ellenség. A védőbástyák között kiemelt helyen szerepel Magyarország, mely „szerencsésen” ütközőállamot képezett korábban a török veszedelemmel szemben.⁴⁰ *„Ezek mind az osztrák kezekben lévő császári jogar emlékművei és gyümölcsei.”*⁴¹

Az eddigiekben megfigyelhettük, hogyan tekintettek vissza a szembenálló felek a Habsburgok addigi uralmára. Ahogy már utaltunk rá, abban egyetértettek, hogy Lotharingiai Ferenc megválasztása a Habsburg-dinasztia további regnálását jelentené. A korábbi császárok megítélését a szerzők kivetítették Ferencre, uralkodásától ennek megfelelően vártak jót vagy rosszat. Jövőbeni cselekedeteit eleve üdvösnek vagy károsnak tekintették, hiszen a család tagjaként nyilván elődei jól bevált módszereihez fogja tartani magát. Következésképpen az *Avis impartial* „jövendölése” szerint Ferenc saját, illetve felesége érdekeit szem előtt tartva kizárólag saját dicsőségét keresve fogja kormányozni a Birodalmat, a *Germania Triumphans* viszont az ismét beköszöntő béke

és jólét időszakát vetítette előre. Felruházták tehát Ferencet a Habsburg-uralom minden negatívumával és pozitívumával annak ellenére, hogy sokszor nem tekintették egészen Habsburgnak.

Egyes szerzők szerint az a tény, hogy Mária Terézia a Habsburg és nem Ferenc, később komoly problémákat okozhat. Ha ugyanis olyan szerencsétlenül alakulnának az események, hogy Ferenc mind feleségét, mind az összes gyermekét túlélne, akkor számára elvesznének az osztrák birtokok, és őt, a császárt nagy valószínűséggel elűznék Bécsből.⁴² S akkor mehetne vissza Toscanába vagy Falkensteinbe. A Ferencpártiak túlzónak tartják ezt az elképzelést: semmilyen jel nem utal arra, hogy Mária Terézia ne élne még sokáig, az addig is bőséges gyermekáldás pedig remélhetőleg folytatódni fog. Elég sok szerencsétlen véletlennek kellene egymást érnie ahhoz, hogy ez az abszurd helyzet előálljon. Mindenesetre bízni kell az isteni gondviselésben.⁴³ Utóbbi szerzők nem osztják azt az aggályt sem, hogy idővel az akkoriban mindössze négyesztendő József herceg jelenthetne gondot apjának. Egyesek attól tartottak ugyanis, hogy „amikor József trónörökös nagykorú lesz, azt mondja majd: Apám, hagyd el az országomat”.⁴⁴ Azt vetítették előre tehát, hogy József elzavarja majd az apját, s így a császár elveszti hatalmának támaszát, az osztrák tartományokat. Többen bíztak azonban József gyermeki szeretetében és tiszteletében, s abban, hogy jó nevelése következtében felismeri, mennyi mindent köszönhet apjának, és nem vetemedik ilyen hálátlanságra.⁴⁵

Állampolgárság és a „francia vonal”

Sokszor hangoztatott kifogás volt Ferencel szemben, hogy nem német, hanem külföldi, következésképpen nem választható császárrá. Ezt az ellenvetést kétféle módon támadták a Ferenc megválasztása mellett kardoskodók: az érvelők egyik csoportja kiállt amellett, hogy Ferenc igenis német, a másik csoport pedig azt cáfolta, hogy a választhatóságnak feltétele lenne a német származás.

A Ferenc németsege mellett hitet tevők egyrészt lotaringiai születésével támasztották alá álláspontjukat. Hangsúlyozták, Lotaringia a régi Austrasia központi királysága volt, mindig is németek lakták, a Német Birodalom szerves része volt egészen addig, amíg a Pragmatica Sanctio garanciájaként idegen kézre nem került 1736-ban. Mivel a terület Ferenc születésekor még kétségtelenül a Birodalom része volt, Ferenc is egyértelműen németnek tekintendő.⁴⁶ Hasonlóan a lotaringiai származás „legitimáló” erejét emeli ki egy másik értekezés, mely a jelentős német fejedelmi családok közös őseként a 6. században élt I. Leuthariot tünteti fel. Ugyanez a szerző érvel azzal, hogy a fiúk apjuk minden jogát, tehát adott esetben német állampolgárságát is megöröklik, s így teljes mértékben németnek tekintendők. Ennek megfelelően Ferenc, akinek apja német volt, s aki német földön, ráadásul a császári udvarban nevelkedett, kétségtelenül német.⁴⁷

Több szerző is Ferenc birodalmi rendi státusához köti német állampolgárságát. A *Gründliche Widerlegungen* című röpirat a külföldi (*Ausländer*) fogalmával az állampolgárét állítja szembe (*Burger*). Az állampolgárt az adott állam polgárainak jogát (*Burger-Recht*) élvező személyként definiálja, ellentétben a külföldivel, aki ezen jogot nem élvezheti. Mivel polgárjoga a birodalmi rendeknek is van, a közéjük tartozók nem lehetnek idegenek. Így Ferenc, aki a Birodalom rendje, szintén az állam polgárának tekintendő.⁴⁸ A szerző logikája némileg megbicsaklik a fejtegetés során, mert következetlenül használja a rend és a birodalmi rend fogalmát, nem világos, hogy

számára a kettő ugyanaz, vagy különbséget tesz közöttük valamilyen szempontból.⁴⁹ A konklúzióból azonban kiviláglik a lényeg: Ferenc birodalmi rend, vagyis van polgárjoga, ezért nem lehet idegen. A *Wahl-fähigkeit* című írás szintén tartalmazza, hogy Ferenc a Birodalom rendjeként választható, de emellett hangsúlyozza, választhatósága már meglévő német polgárjogából (*Bürger-Recht*) is következik (itt tehát nem a birodalmi rendi státusból, hanem egyéb területek birtoklásából következik a német polgárjog).⁵⁰ Különbösen – érvel egy harmadik röpirat – Ferencnek még csak birodalmi rendnek sem kell lennie, hiszen az Aranybullában a „*hominem*” kifejezés szerepel, nem pedig a „*civem*” vagy „*Statum Imperii*”.⁵¹

Ferenc birodalmi rendi státusa akkor vált kétségessé, amikor 1736-ban lemondott atyai örökségéről, Lotaringiáról. Bár a lotaringiai területhez társuló birodalmi rendi jogokat elvesztette, megmaradt neki Nomeny örgrófsága és Falkenstein grófsága, amelyek révén még mindig ülési és szavazati joggal rendelkezett a birodalmi gyűlésben.⁵² A Lotaringiáról való lemondás tényét és annak következményeit több nyomtatványban is megtalálhatjuk, egy azonban arra is kitér, hogy VI. Károly császár még 1736-ban nyilatkozatban erősítette meg Ferencet birodalmi rendi jogainak gyakorlásában. Két hónappal később a birodalmi gyűlés mindhárom kollégiuma elfogadott egy hasonló értelmű határozatot, így Ferenc birodalmi rendi jogai csorbíthatatlanul megmaradtak.⁵³

A külföldiséggel foglalkozó ellenérvek másik csoportja nem próbálja németnek elismertetni Ferencet. Más oldalról támadja a kifogást. Az idetartozó argumentumok lényege az, hogy a német állampolgárság nem előfeltétele annak, hogy valakit császárrá jelöljenek vagy válasszanak. Ezt egyrészt történeti precedensekkel igazolják. Egyik legnépszerűbb példa I. Ferenc francia király (1516–1547), aki szintén megmérkőzött a császári trónért, igaz, alulmaradt a későbbi V. Károllyal szemben. (Érdemes megemlíteni, hogy utóbbit is néha a külföldiként trónra kerülő császárok közé sorolták⁵⁴ – helytelenül.) Számos dokumentum hoz fel példákat arra nézve, hogy nemcsak idegen származású császárjelöltjei, hanem császárai is voltak már a Birodalomnak, akiknél a külföldi eredet nem jelentett problémát. Idesorolják Angliai vagy Cornwalli Richárdot (1257–1272) és Kasztíliai Alfonzt (1257–1273).⁵⁵ Az összegyűjtött precedensek alapján a szerzők arra a következtetésre jutnak, hogy a német származás semmiképpen sem kritériuma a választhatóságnak.⁵⁶

Ugyanez a meglátás tükröződik azokból a cáfolatokból, amelyek a vonatkozó törvényi szabályozás hiányát hangsúlyozzák. Ezek szerint sem a birodalmi törvények, sem a birodalmi hagyományok nem írnak elő ilyen feltételt a jelölt számára, s ami perdöntő, a császárválasztás bibliájának tekintett Aranybulla sem tartalmaz ilyen feltételt.⁵⁷ Egyetlen szerzőnél találhatunk hosszabb fejtegetést arról, hogy a „jogi irodalomban” milyen álláspontok léteznek erre vonatkozóan.⁵⁸ Tőle értesülünk arról, hogy a 16. században több jogi szerző, közöttük Cuspinianus⁵⁹ is tudni vélte, hogy III. Ottó császár (983–1002)⁶⁰ uralkodása idején V. Gergely pápa (996–999) rendelte el a választófejedelmeknek, hogy csak német származású személyt választhatnak meg császárrá. A rendelkezés később finomodik, s V. Gergely javaslatára mérséklődik, amely szerint III. Ottó olyan jó császára a Birodalomnak, hogy példáján felbuzdulva a jövőben mindenképp németeket kellene választani erre a méltóságra. A szerző felhívja azonban a figyelmet arra is, hogy ez a „megállapodás” különös módon jó száz évvel a történetek után került nyilvánosságra, így hitelessége erősen kétséges. Valószínűtlennek tartja, hogy egy ilyen jelentős szabályozás évszázadokra feledésbe merült vol-

na. Amíg nincs meg az eredeti oklevél, kár is ezzel a „kitalált agyrémmel” (*ausgebüretes Hirn-Gespinster*) foglalkozni.⁶¹

A törvényi szabályozás hiányában tehát a szerzők többsége úgy véli, üdvös lenne egy német származású herceget választani császárrá, ez azonban egyáltalán nem kötelező vagy szükségszerű. Megalapotatlannak tartják azt az állítást, hogy egy némettől inkább remélhető a Birodalom jólétének megteremtése és fenntartása, mint egy idegentől. Van, aki ezen is tovább lép, s úgy érvel: az újabb publicisták egyértelműen bizonyítják, hogy külföldre is szabadon voksolhatnak a választók, mert az elsődleges szempont a Szent Római Birodalom jóléte. S ha ez a legmagasabb szempont úgy kívánja, hogy külföldi kerüljön a trónra, akkor a választófejedelmeknek egyenesen kötelességük mellette döntenie.⁶²

Szintén az idegen-német kérdéskörbe sorolható az a támadás, mely szerint Ferenc Bar hercegsége révén Franciaország vazallusa, s nem volna szerencsés olyan császárt választani, aki maga is alá van rendelve egy másik uralkodónak. A válasz erre az volt, hogy V. Károly is vazallusa volt a franciáknak Artois révén, mégis meg lehetett választani. A függőség különben is csak addig áll fenn, amíg Ferenc jónak látja, így a francia „fennhatóság” veszélytelen.⁶³

A Ferenc megválasztását ellenzők azonban nem tekintették veszélytelennek a franciákat, épp ellenkezőleg. Nemcsak a vazallus császár rémképével riogattak, hanem újabb háborúkkal, amelyeket Ferenc indíthat császárrá választása esetén a franciák ellen, hogy visszaszerezze elveszett örökségét. Ettől Franciaország is tartott; nem is csoda, ha nem nézte jó szemmel Ferenc ismételt jelölését. Egy Lotaringiáért indított támadás lehetőségét a Ferenc-párti szerzők sem tagadhatták, ám úgy gondolták, ez teljesen jogos háború lenne, hiszen Franciaország a Pragmatica Sanctio garantálásáért cserébe jutott hozzá a határ menti hercegséghez, de nem tartotta be ígérését. A bajor választóval szövetkezve, minden jogalap nélkül betört a Birodalomba, csapatai még mindig német földön vannak. Ferencnek azonban volna elég ereje, hogy kiűzze a franciákat Németországból, s ha úgy gondolná, vissza akarja szerezni szülőföldjét, az teljesen elfogadható volna. Egyesek – a török háborúk fiaskójára a jótékony feledés homályát borítva – már-már egy új Nagy Sándort véltek felfedezni Ferencben.⁶⁴ Talán a franciák ellen indított bármilyen háborút el lehetett volna fogadtatni, tekintve, hogy Franciaország és a Német Birodalom viszonya régóta nem volt felhőtlen. A franciaellenesség régi keletű volt, s erre a szerzők is gyakran felhívták a figyelmet. Egészen a 16. századi Habsburg–Valois küzdelmekig vezetik vissza a történet fonalát, s Franciaországot mint a Szent Római Birodalom ösellenségét (*Erbfeind*) emlegetik. Komoly értekezések jelentek meg az 1740-es évek derekán, melyek a franciák árulásainak történetét beszélték el, vagy éppen arra a kérdésre keresték a választ, Franciaországot vajon a Birodalom „*hostis naturalisának*” kell-e tekinteni. A két ország közötti vita természetesen a császári méltóság jogos „tulajdona” körül is zajlott, mivel mindkettő magát tekintette a Római Birodalom törvényes örökösének, s mindkettő váltig bizonygatta, hogy Nagy Károly révén száll rájuk a császárság. Egyik nyomtatványunkban konkrétan is szerepel, hogy Nagy Károlyt ingelheimi születésénél fogva németnek kell tekinteni.⁶⁵ Az ilyen megállapításokra a franciák azzal vághattak vissza, hogy Nagy Károly természete inkább franciás volt, s mivel a *Rex Gallorum* címet viselte, egyértelműen a franciák közé sorolandó.⁶⁶ A teoretikusok századokon keresztül foglalkoztak a kérdés elméleti oldalával, a gyakorlatban pedig egyes francia királyok próbálták megszerezni „jogos jussukat”. Utoljára XIV. Lajos pályázott a császári trónra (1658-ban Mazarin bíboros még látványos sajtókampányt is indított az ügy érdekében).⁶⁷

Ferenc tekintélye

Rövidebben érintem a Ferenc rangját feszegető vitát, mivel a rang, tekintély, előkelőség témája erősen összefügg a védelmező hatalom problémájával, amelyről a későbbiekben még lesz szó. A kérdés ez esetben az volt, vajon elég előkelő-e Ferenc ahhoz, hogy császárrá lehessen választani. Az ellenzők természetesen nemmel válaszoltak. Ezt azzal indokolták, hogy Ferenc legelőkelőbb rangja Lotaringia átadásával elenyészett, s bár a Falkensteini Grófság révén rendelkezik ülési és szavazati joggal a birodalmi gyűlésben, ez nem elegendő a császársághoz.⁶⁸ Nem mellékes továbbá az sem, hogy „alacsony” rangja miatt szükség esetén Ferenc nem tudna megfelelő számú katonát kiállítani a Birodalom védelmére.

Ferenc támogatói ezt a kifogást ahhoz hasonló technikával utasították vissza, amelyet már láthattunk a „külföldi vagy német” vitában. Azok, akik az állítást cáfolni akarták, arra helyezték a hangsúlyt, hogy Ferencnek nem Falkenstein grófsága a legelőkelőbb címe, és nem szabad figyelmen kívül hagyni a magasabb rangokat. Ha Ferencre csak mint Falkenstein grófjára tekintenének – érvelnek –, az olyan volna, mint ha II. Frigyesnél nem a porosz királyi, hanem a rupini hercegi címet használnák.⁶⁹ Hangsúlyozzák, hogy Ferencé Nomeny örgrófsága, s különösen nem szabad megfeleledkezni a Lotaringiáért kárpótlásként kapott Toscanai Nagyhercegségről, mely jóval nagyobb tekintélyt biztosít Ferenc számára, mint Falkenstein. Szintén mint Ferenc rangját emelő titulusra utalnak társuralkodói státuszára az osztrák tartományokban. Úgy vélik, mindezek alkalmassá, vagyis jelen esetben elég előkelővé és tekintélyessé teszik Ferencet ahhoz, hogy császár legyen.

Itt is találkozhatunk olyan ellenérvekkel, melyek gyakorlatilag azzal utasítják vissza a kifogást, hogy az Aranybulla nem rendelkezik a jelölt rangjáról, hatalmáról. Sehoh nem írja azt, hogy a jelöltnek önerejéből kellene megvédelmeznie a Szent Római Birodalmat, hiszen erre a Birodalom más területeit is mozgósítani lehet, sőt kell is. Minden államnak akkorának kell lennie, hogy önerejéből meg tudja védelmeznie magát, nem pedig egy, adott esetben többszörös kiterjedésű országot.⁷⁰ Most is következik történeti példa: 1273-ban, Habsburg Rudolf német királlyá választásakor sem az előkelőséget tartották szem előtt, hiszen voltak nála jóval tekintélyesebb urak a Birodalomban.⁷¹ A tekintély és rang tehát nem mérvadó a császár személyének eldöntésekor.

„Hominem iustum, bonum et utilem eligere”

Sokat hallhattuk már, hogy Ferenc megfelelő jelölt a trónra. Az ezzel ellentétes álláspontokat nem támasztja alá az Aranybulla. Többnyire tehát negatív meghatározással találkoztunk az Aranybulla előírásait illetően: a jelöltnek nem kell németnek lennie, nem kell hatalmasnak lennie. Mivel a szerzők túlnyomó többsége hivatkozik rá, érdemes megnézni kicsit részletesebben, mit is ír elő pontosan a jelölt számára az Aranybulla, a „császárválasztás bibliája”.

A szerzők a biztonság és hitelesség kedvéért szinte kivétel nélkül idézik – hol latinul, hol németül – az Aranybulla vonatkozó szöveghelyét, azaz a II. capitulus 1. paragrafusát. Ez azt írja elő, hogy a választófejedelmek vagy küldötteik a frankfurti Szent Bertalan-temp'omban gyűlnek össze, hogy egy „*hominem iustum, bonum et utilem eligere*”,⁷² azaz egy igazságos, jó és hasznos embert válasszanak meg római

királynak és jövőendő császárnak. Egyes szerzők a „*pro salute populi christiani*”, a keresztény nép javára kitévelt is hozzáteszik. A megkérdőjelezhetetlen Aranybulla tehát három követelményt támaszt a császáreljölttel szemben: legyen igazságos, jó és hasznos. Egyes jogi szövegeknek, különösen az ehhez hasonló irányelveknek megvan az a „szépségük”, hogy tág teret hagynak a szöveg értelmezői számára. Így fordulhat elő, hogy szinte ahány szerzővel, annyiféle magyarázattal találkozhatunk a fenti három előírás – igazságosság, jóság és hasznosság – mibenlétét illetően. Azon sem lehet csodálkozni, hogy míg a Ferenc megválasztását ellenző szerzők ebből a rövidke idézetből Ferenc alkalmatlanságát vezették le, a megválasztása mellett kardoskodók ezzel szemben a fenti követelmények ideális együttállását fedezték fel személyében.

Az *Avis impartial* szerzőjének álláspontja az, hogy Ferenc nem felel meg az Aranybulla előírásainak. Az író hangsúlyozottan a hasznosság tulajdonságára koncentrált, mondván, a másik kettő, az igazságosság és jóság „pusztán” személyes érdem,⁷³ azt sugallva, ezek szubjektív megítélés alá esnek. Köztudottnak tekinti azonban, hogy a hasznosságon a jelölt hatalmát (*puissance*) kell érteni, még pontosabban azt, hogy császárként képes legyen majd megvédeni a Birodalmat az ellenségeivel szemben. Kiemeli, hogy a Habsburg-császárok esetében mindig ez, a Birodalmat megvédeni képes erő volt az elsődleges szempont a megválasztáskor.⁷⁴ Lotharingiai Ferenc „pillanatnyi” képességét tekintve e téren a szerző arra a következtetésre jut, hogy Ferencet ki kell zárni a jelölésből. Nemcsak azért, mert önerejéből képtelen lenne megvédeni az országát, hanem azért is, mert itáliai birtokai és esetleges lotaringiai igényei újabb háborúba sodorhatják majd a Birodalmat. Szerzőnk tehát a hasznosság fogalmát a védelmező hatalommal azonosítja, s Ferenc csekélynek feltételezett hatalmának taglalásán keresztül bizonygatja alkalmatlanságát.

Ezt az elfogulatlanak nem igazán nevezhető írást bizonynyal a Ferenc-párti szerzők is forgatták, egyesek lábjegyzeteikben cím szerint is hivatkoztak rá, s többen minden erejükkel igyekeztek megcáfolni a leírtakat. Rámutatnak arra, hogy az Aranybulla szó sem esik semmiféle védelmező hatalomról, a francia nyelvű röpirat tehát önkényesen értelmezi hatalomként a hasznosság követelményét. A *Gründliche Widerlegungen* szerzője szerint a jelölt hatalmának és hadseregének akkorának kell lennie, hogy saját országát képes legyen megvédelmezni, a Birodalom elleni támadások ellen pedig birodalmi hadsereggel kell felvenni a küzdelmet. Ha a saját hatalom és erő valóban követelmény lenne, a franciák által jelentősen támogatott VII. Károlyt sem lehetett volna megválasztani – írja.⁷⁵ Más, Ferencet támogató írások elfogadják, hogy a hasznosság fogalmába a védelmező hatalom is beletartozik, ám ezekben a szerzők a javára írják azt a katonai erőt, melyet saját birtoka, Toscana (40 ezer fő) és a Habsburg-tartományok (150 ezer fő) révén tud kiállítani.⁷⁶ Az *Avis impartial* – bár számonkat nem említ – ezzel szemben kevesli azt, s úgy véli, a kellő erő hiányában Ferencet formai okok miatt kell kizárni a jelölésből.⁷⁷

Bár gyakran ellenzik a francia röpirat szerzőjének önkényes interpretációját, az egyedi értelmezésekben a „másik oldal” sem szűkölködik. Az egyik szerző írásában el is ismeri, hogy az igazságosság–jóság–hasznosság hármassága nem kellőképpen konkrét, így más törvények rendelkezésére, s jobb híján a józan észre kell bízni a jelölt megítélését.⁷⁸ A tartalom bizonytalansága ellenére azért ő is állítja, hogy „*mindhárom tulajdonság, az igazságosság, jóság és hasznosság... ő Királyi Fenségének Legmagasabb Személyében a kívánatos módon egyesül*”.⁷⁹ Az, hogy Ferenc támogatói is hajlamosak voltak saját szájuk íze szerint értelmezni a három alaptulajdonságot, látható már abból is, ahogy a *bonus* jelzőt németre fordították. Természetesen a *bonus* szó

különböző kontextusban különböző formában fordítható, ennek ellenére a *gut* jelző lenne a legpontosabb a szó eredeti értelmének visszaadására. Ehelyett gyakran találkozunk forrásainkban a „*redlich*” (becsületes) jelzővel, hol rögtön így fordítva, hol a szövegben végezve el a két jelző azonosítását. Kukacoskodásnak tűnhet felhánytorgatni ezt a szerzőknek, hiszen a becsületesség fogalma szintén tágan értelmezhető, ugyanakkor a jóság és a becsületesség csak részben fedik egymást. Mindenesetre ez a példa betekintést nyújt abba, hogyan próbálják a szerzők élesebbé tenni a három tulajdonság ködbe vesző kontúrjait.

Több szerző is kifejti, miben nyilvánul meg az, hogy Lotharingiai Ferenc rendelkezik az Aranybullában megkövetelt igazságossággal, jósággal és hasznossággal. „Az igazságosság magas erényét Őfelsége ez idáig nemcsak saját országai és alattvalói feletti legdicőségesebb uralkodásával, hanem Legmagasságosabb Felesége, Ő Királyi Fenségével való társuralkodása során is bizonyította.”⁸⁰ Az nem már nem derül ki a szövegből, hogy a bizonyítás milyen módon ment végbe. A jóság (illetve becsületesség) igazolására Lotaringia feláldozását hozzák fel a szerzők. Állításuk szerint Ferenc saját érdekeit háttérbe szorítva, kizárólag a Birodalom jólétét és nyugalmit szem előtt tartva hozta meg a fájdalmas döntést. Ez az önfeláldozás pedig – melyet a birodalmi gyűlés birodalmi rendi jogainak csorbítatlan fenntartásával méltányolt – egyértelműen a jóság megnyilvánulása. Végül, de nem utolsósorban a hasznosság kérdése következik. Korábban már láthattuk, hogy ezen kritérium alatt legtöbbször hatalmat értenek, olyan hatalmat, mely révén a császár a Birodalom megvédelmezésére képes. A Ferenc-párti szerzők szerint Lotharingiai Ferenc toscanai és családjának ausztriai hatalma révén elég erős ahhoz, hogy szükség esetén megóvhassa a Birodalmat a betörő ellenséggel szemben.

Érdekes külön szólni arról a nyomtatványról, melynek szerzője – legalábbis a címe szerint – bizonyos Germanus Sincerus. Bárki is rejtőzött e név mögött, érdekes adalékkal szolgált a hasznosság kritériumának értelmezéséhez. Nála ugyanis ennek tárgyalásakor felmerült egy új szempont is, nevezetesen az, hogy a császárijelöltnek jártasnak kell lennie különböző nyelvekben: a németben, az „*itáliaiban*” és a vendben. Ezt az elvárást nem magától találta ki a szerző, hanem az Aranybulla 31. capitulusában olvasottakra hivatkozva állította.⁸¹ Az említett fejezet valóban előírja az előkelőbb fejedelmek, köztük tételesen a cseh király, a rajnai palotagróf, a szász herceg és a brandenburgi örgróf fiai vagy örökösei és követői (tisztségben) számára, hogy a német mellett tanulják meg az itáliai és a szláv nyelvet, melyek hasznukra válhatnak a Birodalom különböző népeinek igazgatásában. Mivel az örökösökre nézve tartalmaz előírást, a törvény implicit módon maguktól az előkelőbb uraktól is elvárja a fenti nyelvismeret megszerzését. A szerző bizonyára mint igen előkelő úrra terjeszti ki a nyelvtudás követelményét a német-római császárra – hiszen ki is lehetne előkelőbb nála? Bár új elvárás az Aranybullából szedettek sorában, szerzőnk szerint Ferenc a nyelvekben való jártasságnak is eleget tesz, hiszen fiatalkorában tett utazásai, a kormányzati munkában szerzett tapasztalatai révén tökéletesen megtanulta mind a német, mind a latin nyelvet, ezeken felül pedig kifogástalanul ismeri a francia és a Germanus által „*welsch*”-ként emlegetett nyelvet. Utóbbin a szerző nagy biztonsággal az olasz nyelvet értette, és az „*itáliai*” megfelelőjeként használta. A „*welsch*” ugyanis francia vagy olasz nyelvet jelent, illetve erősen tört németet. Akármelyikről van is szó, ez a jelző arra utal, hogy használója nem különösen magas szinten beszél a nyelvet, ma pedig kifejezetten pejoratív értelemben használják. Mivel a francia és német nyelveket már korábban említette a szerző, ezért tűnik megalapozottnak a feltételezés, hogy jelen

esetben a „Welsch” az itáliai (olasz) nyelvre vonatkozott. Ha jól figyelünk, feltűnik, hogy Ferencnél hiányzik a szláv nyelv ismerete, melyet az Aranybulla előírt. Germanus – aki egyébként a szlávot egy laza tollvonással vendre módosította – ezt azzal magyarázza, hogy ez a nyelv az Aranybulla megjelenése óta már teljesen elvesztette jelentőségét, így nem kell vele foglalkozni. A nyelvi előírást taglaló rész ugyan enyhén zavaros, de a fő mondanivaló, hogy tudniillik Ferenc kiváló nyelvtudással rendelkezik, egyértelmű. Érdekes adalék, hogy a levelezését kutató történészek véleménye szerint Ferenc német nyelvű levelei olyanok, mintha egy francia anyanyelvű személy írta volna őket, francia levelei pedig azt a benyomást keltik, hogy a sorok egy német egyén tollából származnak.

Ugyanennél a nyomtatványnál maradva, üde színfoltként jelennek meg további tulajdonságok, melyeket Germanus nem az Aranybullából, hanem más előírásokból gyűjtött össze, s amelyeknek Lotharingiai Ferenc úgy is megfelel, hogy gyakorlatilag senki sem várta el tőle. A buzgó szerző először egy 1636-ból származó listát hoz elő a császártól megkívánt legfontosabb tulajdonságokról, melyet az akkori választófejedelmek írtak össze. A felsorolás a következő hét elemet tartalmazza: 1) a császár legyen német származású, 2) szelíd (*fromm*), 3) okos (*klug*), 4) szeresse a hazáját (*Vaterland*) és a Német Birodalmat, 5) legyen tehetős (*bemittelt*), 6) nősiljón jól (*wohl vermählet*) és 7) beszéljen nyelveket.⁸² Ferenc kétségtelenül birtokában van mindezen erényeknek, mint ahogy azoknak is, melyet Germanus a Szász és a Sváb tükrökből ollózott ki. A két jogkönyv német nyelven, a 13. század első, illetve második felében keletkezett. Nem tekinthetők szigorú értelemben vett törvénykönyveknek, inkább a korabeli szokásjog összegyűjtésének és írásba foglalásának (hasonlóan például Werbőczy István Hármaskönyvéhez). Szerzőnk szerint a két ősi jogkönyv megkívánta, hogy az uralkodó egészséges legyen, ne legyen sánta, mert csak így képes katonáinak példát mutatva harcba vezetni őket. Szintén a két tükrő írta elő, hogy az uralkodó ne legyen eretnek. Ferenc a fenti kritériumoknak is teljesen eleget tesz – véli Germanus –, hiszen kiváló egészségnak örvend, s már több hadjáratban is bizonyította rátermettségét. (Anélkül, hogy ezt a finom csúsztatást számon akarnánk kérni egy propagandisztikus célú íráson, csupán emlékeztetünk rá, hogy Ferenc vajmi keveset örökölt nagyapja, a törökverő Lotharingiai Károly hadvezéri képességeiből.) Kétség sem férhet továbbá ahhoz, hogy a császárjelölt nem eretnek, mivel katolikus hitű, s ez a vallás szerepel a vesztfáliai békében bevettnek nyilvánítottak között.⁸³ „Ilyenformán szemmel láthatóan és cáfolhatatlanul kiviláglik, hogy Ő Királyi Fensége, Toscana nagyhercege... úgy az Aranybullában, mint a Szász és a Sváb tükröben a jelölttel szemben megkövetelt elengedhetetlen tulajdonságokat együtt és külön, a tökéletesség kimagasló fokán birtokolja.” A választófejedelmek bölcs döntése pedig remélhetően az lesz, hogy Ferencet, „a legméltóbbat és leghasznosabbat emelik a megüresedett császári trónra”.⁸⁴

*

A vita arról, alkalmas-e Lotharingiai Ferenc császárnak 1745. szeptember 13-án zárult le, amikor a választófejedelmek római királlyá választották. Hamarosan, október 4-én a koronázásra is sor került: Ferenc immár teljes jogú császára lett a Német Nemzet Szent Római Birodalmának. A röpiratok oldalain folyó csatározás is véget ért.

Az 1740–1745 közötti időszak, s ezen belül a Ferenc személye körüli vita komoly tanulságokkal szolgált. Azok az érvek, melyek Ferenc megválasztása mellett

vagy ellen hangzottak el, rámutattak arra, hogy a Német-római Birodalom alkotmányának egyik alappillére, a császárválasztás szabályozásának origója, az Aranybulla számos kérdésre, nézeteltérésre nem ad választ, illetve előírásai értelmezési problémákat vetnek fel. Ennek egyik oka talán a kibocsátásától eltelt közel négyszáz évben, a megváltozott körülményekben keresendő. A vita élesen elvita fel továbbá a figyelmet arra, hogy a császár választott méltóság. Ennek kapcsán a Habsburgoknak nemcsak azzal kellett szembesülniük, hogy közel háromszáz éves uralmuknak eltérő olvasatai léteznek, hanem azzal is, hogy van alternatívájuk a Birodalomban: a császári trónra más uralkodóházak jelöltjei is sikerrel pályázhatnak. Bár a csatározás látszólag Ferenc körül zajlott, a lényegi kérdés sokszor az volt, maradjanak-e a Habsburgok a Birodalom élén. Úgy tűnik, a trónért folyó küzdelemben a Habsburgok csak egy csatát vesztek 1742-ben, de a háborút végül megnyerték 1745-ben. Ferencből császár lett, ha nem is mindenki, de sokak meglegésére:

*„Die Stände sind vergnügt, der Unterthan erfreut,
Jetzt hoffet jederman nichts als Glückseeligkeit:
FRANCISCUS hat gesiegt, Neyd, Mißgunst überwunden,
Nun hat das Teutsche Reich die wahre Ruh gefunden.“⁸⁵*

Jegyzetek

¹ Jelen dolgozat egy hosszabb tanulmány része. Az itt nem közölt fejezetek az elemzett forráscsoport alapján a Német-római Birodalom alkotmányának terminusait magyarázzák, az ahhoz kapcsolódó vitákat mutatják be. A felhasznált források bemutatásánál nem térek ki azokra, melyekre a kimaradó részek épülnek.

² Europäische Staats und Teutsche Reichs-Historie unter der glorwürdigsten Regierung Sr. Kayserl. Majestät Francisci I. pragmatisch beschrieben und erläutert. Jena, bey Christian Heinrich Cuno. 1746. (Továbbiakban: Reichs-Historie.)

³ Reichs-Historie, 1746, 10–15. és 21–27.

⁴ Ohnhintertreiblicher Beweis, daß des Herrn Herzogs von Lothringen und Baar, Groß-Herzogs von Florenz, Königliche Hoheit, des Kayser-Throns sowohl fähig als würdig, Zumahlen dessen Wahl dem gesammten teutschen Reich höchst-erspreißlich: ja zu Erhaltung der gemeinen Freyheit allerdings nothwendig, folgsam von allen Teutsch-Gesinnten zu wünsch seye. 1745. 3. (Továbbiakban: Beweis.)

⁵ Schindling, Anton–Ziegler, Walter (Hrsg.): Die Kaiser der Neuzeit 1519–1918: Heiliges Römisches Reich, Österreich, Deutschland. München, 1990. 488.

⁶ Seyfart, Johann Friedrich: Lebens- und Regierungs-Geschichte des Kaysers Franz I. Nürnberg, 1766.

⁷ Hennings, Fred: Und sitzet zur linken Hand. Franz Stephan von Lothringen, Gemahl der selbstregierenden Königin Maria Theresia und Römischer Kaiser. Wien, Berlin, Stuttgart, 1961; Schreiber, Georg: Franz I. Stephan. An der Seite einer großen Frau. Graz, Wien, Köln, Verlag Styria, 1986.

⁸ Schindling–Ziegler: i. m. 1990. 489–490.

⁹ Schmid, Alois: Franz I. und Maria Theresia (1745–1765). In: Schindling, Anton–Ziegler, Walter (Hrsg.): Die Kaiser der Neuzeit 1519–1918: Heiliges Römisches Reich, Österreich, Deutschland. München, 1990, 232–246.

¹⁰ Lásd Mikoletzky, Hans Leo: Kaiser Franz I. Stephan und der Ursprung des Habsburgisch-Lothringischen Familienvermögens. R. Oldenburg Verlag, 1961, *Uő*: Die privaten „geheimen Kassen“ Kaiser Franz' I. und Maria Theresias. (Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichte 71.) 1963, *Uő*: Franz Stefan von Lothringen als Wirtschaftspolitiker. (Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs 13.) 1960, *Uő*: Holic und Sassin, die beiden Mustergüter des Kaisers Franz I. Stephan. (Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs 14) 1961.

¹¹ Zedinger, Renate: Franz (Anton) Stephan von Lothringen. Erbprinz, Herzog und Großherzog, und die Grande Affairé de Lorraine: biographische Studie zum Zeitraum 1708–1737. Univ. Diss. Wien, 1991; *Uő*: Hochzeit im Brennpunkt der Mächte. Franz Stephan von Lothringen und Erzherzogin Maria Theresia. Wien, Böhlau, 1994; *Uő* (Hrsg.): Lothringens Erbe. Franz Stephan von Lothringen (1708–1765) und sein Wirken in Wirtschaft, Wissenschaft und Kunst der Habsburgermonarchie. Katalog des Niederösterreichischen Landesmuseums, St. Pölten, 2000.

¹² A magyar szakirodalomban – a teljesség igénye nélkül – többek között az alábbi könyvekben olvashatunk hosszabb-rövidebb szövegeket Ferencről: *ifj. Barta János*: Mária Terézia. (Magyar História sorozat) Budapest, Gondolat Kiadó, 1988, 32–43., *Uő*: A tizennyolcadik század története. Budapest, Pannonia Kiadó, 2000; *Gonda Imre–Niederhauser Emil*: A Habsburgok. Egy európai jelenség. Budapest, Gondolat Kiadó, 1978; Magyarország története tíz kötetben. IV/1–2. Főszerkesztő: Pach Zsigmond Pál. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1989; *Marczali Henrik*: Mária Terézia és kora. Magyarország története a szatmári békétől a bécsi congressusig. 1711–1815. (Reprint, Budapest, 1997.)

¹³ Ferenc helytartói tevékenységére vonatkozóan: *Bakács Bernadett*: Franz Stephan von Lothringen als Ungarns Statthalter 1732–1741. In: Mraz, Gerda Maria (Hrsg.): Maria Theresia als Königin von Ungarn. Eisenstadt, 1984, valamint *Kulcsár Krisztina*: A helytartói státus. In: Aetas, 2002/1.

¹⁴ *Kulcsár*: i. m. 2002.

¹⁵ A Pragmatica Sanctio történetére vonatkozóan: *Turba, Gustav*: Die Grundlagen der Pragmatischen Sanktion. I–II. Wien, 1911–1912, *Uő*: Die Pragmatische Sanktion mit besonderer Rücksicht auf die Länder der Stephanskone. Wien, 1906, valamint *Uő* (Hrsg.): Die Pragmatische Sanktion. Authentische Texte samt Erläuterungen und Übers. Wien, 1913.

¹⁶ *Arneith, Alfred Ritter von*: Maria Theresia's erste Regierungsjahre I. (1740–1741). Wien, 1863, 52.

¹⁷ Ferenc jellemzésére lásd: *Arneith*: i. m. I. 1863, 9–13., *Mikoletzky*: i. m. 1961, 9–15.

¹⁸ *Mikoletzky*: i. m. 1961, 15.

¹⁹ Johann Christoph Freiherr von Bartenstein (1689–1767): osztrák miniszter, a Titkos Konferencia tagja, VI. Károly tanácsadója, a külügyek irányítója.

²⁰ A Lotaringiáról való lemondáshoz: *Arneith*: i. m. 1863, 24. és 29–33.

²¹ Károly Albert bajor választó, II. Frigyes Ágost szász választó, lengyel király, V. Fülöp spanyol király.

²² Az osztrák örökösödési háború első éveinek történetéhez és Károly Albert császárrá választásához: *Arneith, Alfred Ritter von*: Maria Theresia's erste Regierungsjahre I–III. Wien, 1863–1865; *Duchhardt, Heinz*: Balance of Power and Pentarchie. Internationale Beziehungen 1700–1785. Paderborn–München–Wien–Zürich, 1997; *Heigel, Karl Theodor*: Der Oesterreichische Erbfolgestreit und die Kaiserwahl Karls VII. Nördlingen, 1877.

²³ Die unruhige Ruhe in denen Hertenzen getreuer Unterthanen wurde vorgestellt bey glücklich erfolgter Wahl und Crönung deß Allerdurchlauchtigsten, Großmüthigsten und unüberwündlichsten Fürsten und Herrn Herrn Francisci deß Ersten Erwählten Römischen Kayzers &c.&c. wie dann auch der Allerdurchlauchtigsten, Großmüthigsten Kayserin und Frauer Mariae Theresiae regierenden Königin zu Hungarn und Böheimb, Ertzhertzogin zu Oesterreich &c. &c. Den unterthänigsten Gehorsam und Freude zu bezeugen Von einer evangelischen Gemeinde in Oedenburg in Nieder-Hungarn. Gedruckt, bey Johann Phil. Rennauer Raaberisch. Bischöfl. Buchdrucker, RMK III. 4732/3. péld. 693–697. (Továbbiakban: Unruhige Ruhe.), illetve Die gerettete Unschuld des Allerdurchlauchtigsten Ertz-Hertzoglichen Hauses Oesterreich durch den Beystand des Himmels, und dessen Beweiß der Höchst-glücklich eingetroffenen Kayser-Wahl Francisci I. et Mariae Thersiae. An den Allerhöchsten Geburts-Fest Ihro Kayserlich- und Königlichen Majestät u. u. (toto Titulo) In tiefester Unterthänigkeit übrichtet, Und mit Patriotisch-Christlich-treuer Feder entworfen von Ludwig Gottlieb Christian Chares, Kayserl. Gechrönten Poeten. Anno MDCCXLV. Wienn, gedruckt und zu finden bey Jo. Jacob Jahn, untern Tuchländen im Pfeifferischen Haus, RMK III. 4732/3. péld. 699–702. (Továbbiakban: Gerettete Unschuld.)

²⁴ A versek esetében nem az oldalszámról, hanem a versszakok számára fogok hivatkozni. Unruhige Ruhe, 1. vsz., 3. vsz., 6. vsz., Gerettete Unschuld, 1–2. vsz.

²⁵ Gerettete Unschuld, 4. vsz.

²⁶ Unruhige Ruhe, 2. vsz., 8. vsz., 9. vsz., 11. vsz., 13. vsz., Gerettete Unschuld, 1. vsz., 6. vsz., 10. vsz.

²⁷ „...worauf des ganzen Heil. Römischen Reichs Wohlfahrt besteht”. Die Wahl und Crönung Ihro Königlichen Hoheit Francisci I. Königs von Jerusalem u. Groß-Hertzogs von Toscana, auch Hertzogs zu Lothringen und Bar u. zum Römischen König und Kayser des Heiligen Römischen teutschen Reichs, so den 13. Sept. 1745. geschehen, wolten die ausführliche Nachricht, wie solche nach Inhalt der güldenen Bulle Caroli IV. von den sämtlichen Churfürsten des Teutschen Reichs, vermöge ihrer obwaltenden Ertz- und Erb-Aemter, mit allen darbey eingeführten Ceremonien und Solennitäten, zu Franckfurt am Mayn, mit ausnehmender Pracht und Magnificenz vollzogen worden, in einem Gespräche, auf der Reise nach der Leipziger Messe, vorstellen Erasmus und George. Erfurt, 1746. 20–21. (Továbbiakban: Wahl und Crönung.) A nyomtatvány részletes elemzése: *Vajnági Márta*: A Szent Római Birodalom jólétének záloga. A német-római császár megválasztása és megkoronázása egy 1746-os nyomtatvány tükrében. In: Világtörténet, 2004. tavasz–nyár, 3–30.

²⁸ A IV. Károly császár által 1356-ban kiadott Aranybulláról van szó, mely hét választófejedelem ruházta római király megválasztásának tisztét, rendelkezik a római király választásának és császárrá koronázásának körülményeiről.

- ²⁹ Germania Triumphans sub aquila Austriae. oder Pragmatischer – und vornehmlich ex Ratione Status hergeleiteter Beweißthum, Daß es des Heil. Röm. Reichs-Wohlfahrt hochnothwendig erfordere, mit der freyen Wahl eines Röm. Königs und zukünftigen Kayzers, bey dem allerdurchlauchtigsten Ertz-Hause, Oesterreich, so lange die heutige Ratio Status Germanici fortdauern wird, zu verbleiben, und insonderheit, bey dermahlinger Vacancz des Kayserlicher Throns, zu einem Röm. König und zukünftigen Kayser, Ihro des Hertzog von Lothringen und Groß-Hertzog von Toscana & c. Königliche Hoheit zu erwählen. H. n. 1745, 73. (Továbbiakban: Germania Triumphans.)
- ³⁰ Avis impartial d'un patriot Germanique, aux electeurs, princes & etats de l'Empire. H. n. 1745. (Továbbiakban: Avis impartial.)
- ³¹ Avis impartial, 1745, 8–9.
- ³² A szerző a Habsburgok történetét három „háza” osztja fel: az első I. Rudolfig tart, a második Rudolftól VI. Károlyig (1273–1740), így megválasztása esetén Lotharingiai Ferenc lenne a harmadik osztrák dinasztia megalapítója. Avis impartial, 8.
- ³³ Avis impartial, 1745, 6.
- ³⁴ Germania Triumphans, 1745, 15–26.
- ³⁵ Germania Triumphans, 1745, 10–11.
- ³⁶ „Die innerliche Ruhe und Verfassung des H. Röm. Reichs, da es aus vielen Gliedern besteht, die unter sich ihnzehliges unterschiedenes Interesse- und Selbsten gorosse Macht haben und Cronen tragen, wird verstöhret und lieget ungestürtzt, so bald Sich das Ober-Haupt schwächer befindet, als die einzeln Glieder sind.” Germania Triumphans, 1745, 51.
- ³⁷ Samuel Pufendorf (1632–1694): német jogtudós, a természetjog tanára; 1667-ben Monzambano álnéven jelentette meg éles visszhangot kiváltó De statu imperii germanici liber unus című munkáját, melyben támadta a Német-római Birodalom berendezkedését és a Habsburg-dinasztiát is.
- ³⁸ Germania Triumphans, 1745, 15 és 27.
- ³⁹ Germania Triumphans, 1745, 66–67.
- ⁴⁰ Germania Triumphans, 1745, 59–62.
- ⁴¹ „Alles dieses sind Denckmahle und angenehme Früchte des in Oesterreichischen Händen gewesenem Kayserlichen Scepters.” Germania Triumphans, 1745, 67.
- ⁴² Germania Triumphans, 1745, 83.
- ⁴³ Germania Triumphans, 1745, 84.
- ⁴⁴ „Wann der Cron-Printz Joseph majorenn wird, so wird er sagen: Vater, gehet aus meinen Staaten...” Gründliche Widerlegungen, 1745, 6.
- ⁴⁵ Germania Triumphans, 1745, 85., Gründliche Widerlegungen, über die Einwendungen, mit welchen einige die Wahl des Groß-Hertzogs von Toscana zum Kayserlichen Thron widerrathen wollen. H. n., 1745, 6. (Továbbiakban: Gründliche Widerlegungen.)
- ⁴⁶ Germania Triumphans, 1745, 77–79.
- ⁴⁷ Rechtsbegründete Wahl-fähigkeit Sr. Königl. Hoheit, des S. T. Herren Großhertzen von Toscana u. Nebst dem ausnehmenden Vortheile, den das H. R. R. Teutscher Nation, aus der, auf höchst Dieselben gerichteten Kayser-Wahl unausbleiblich zu hoffen hat, aus denen Quellen des Teutschen Geschichte und der öffentlichen Rechts hergeleitet, auf einigen unbegründeten Beybringen übelgesinnter, entgegen gestellt, von Germano Sincero. H. n. 1745, 15–17. (Továbbiakban: Wahl-fähigkeit.)
- ⁴⁸ Gründliche Widerlegungen, 1745, 1.
- ⁴⁹ Gründliche Widerlegungen, 1745, 1.
- ⁵⁰ Wahl-fähigkeit, 1745, 17–18.
- ⁵¹ Beweiß, 1745, 5.
- ⁵² Germania Triumphans, 1745, 80. vö. Gründliche Widerlegungen, 1745, 1., vö. Wahl-fähigkeit, 1745, 19.
- ⁵³ Wahl-fähigkeit, 1745, 20–21.
- ⁵⁴ Wahl-fähigkeit, 1745, 2.
- ⁵⁵ Gründliche Widerlegungen, 1745, 3. vö. Germania Triumphans, 1745, 77. Mindkettőjük a Nagy Interregnum alatt választották meg, mivel azonban a koronázás elmaradt, mindketten „csak” német királyok voltak.
- ⁵⁶ Megjegyzendő, amikor történeti példákat emlegetnek a szerzők, gyakran összemoszák a Birodalom Aranybulla előtti és utáni történetét.
- ⁵⁷ Wahl-fähigkeit, 1745, 11., Germania Triumphans, 1745, 77.
- ⁵⁸ Wahl-fähigkeit, 9., 11.
- ⁵⁹ Johannes Cuspinianus (1473–1529): humanista, költő, orvos, történétíró; többször teljesített diplomáciai küldetést Magyarországon és Lengyelországban; 1527–28-tól „Austria” címmel egy történeti-földrajzi munkán dolgozott, amelyből csak töredékek készültek el.
- ⁶⁰ Császárrá koronázva 996-ban.

- ⁶¹ Wahl-fähigkeit, 1745, 9.
- ⁶² Wahl-fähigkeit, 1745, 11.
- ⁶³ Gründliche Widerlegungen, 1745, 2.
- ⁶⁴ Beweis, 1745, 40.
- ⁶⁵ Altes und Neues der Deutschen Reichs-Verfassung, oder Kurtze doch gründliche Beschreibung der solennen Wahl und Krönung im Heil. Römischen Reiche Deutscher Nation. Darinnen sowohl dessen Ursprung, Verfall, Wachstum und Fortgang, Sitten und Grbräuche, als auch die vorzüglichen Rechte seiner freyen Wahl, dessen Interims- oder Vicariats-Regierung, und gegenwärtige Suspension des Chur-Böhmischen Wahl-Voti, wie auch Art und Behauptung seiner Wahl-Capitulationen kurz doch gründlich beschreiben wird. Breßlau und Leipzig, Bey Daniel Pietsch. 1745, 7.
- ⁶⁶ *Haran, Alexandre Yali*: A francia korona jogai a Német-római Császárságra a 17. században. In: Századok, 135. évfolyam (2001), 1. szám, 233.
- ⁶⁷ *Haran*: i. m. 2001, 232.
- ⁶⁸ Avis impartial, 1745, 4.
- ⁶⁹ Gründliche Widerlegungen, 1745, 2.
- ⁷⁰ Gründliche Widerlegungen, 1745, 4., Beweis, 1745, 27.
- ⁷¹ Wahl-fähigkeit, 1745, 24., Gründliche Widerlegungen, 1745, 3.
- ⁷² Die Goldene Bulle Kaiser Karls IV. 1356. In: Ausgewählte Urkunden zur Erläuterung der Verfassungsgeschichte Deutschlands im Mittelalter. Hrsg.: Altmann, Wilhelm-Bernheim, Ernst. Fünfte Auflage. Berlin, 1920, 56–85. 63. cap. 2. § 1. Vö. Avis impartial, 1745, 4., Germania Triumphans, 1745, 75., Gründliche Widerlegungen, 1745, 3.
- ⁷³ Avis impartial, 1745, 3.
- ⁷⁴ Avis impartial, 1745, 4.
- ⁷⁵ Gründliche Widerlegungen, 1745, 5.
- ⁷⁶ A haderökre vonatkozóan eltérő adatokkal találkozunk. A Gründliche Widerlegungen, 1745, 5. Toscanának 40 ezer, a Habsburg-birtokoknak 150 ezer fős haderőt tulajdonít. A Wahl-fähigkeit, 1745, 32. oldalán 30 ezres, illetve 160 ezres hadseregekkel találkozunk. A két sereg létszáma együttesen azonban mindig ugyanannyi.
- ⁷⁷ Avis impartial, 1745, 3.
- ⁷⁸ Germania Triumphans, 1745, 75.
- ⁷⁹ „Jegleiche 3. Eigenschaften, Gerecht, Gut und Nutz... stehen in der Höchsten Person Ihre Königlichen Hoheit erwünscht beysammen.” Germania Triumphans, 1745, 75–76.
- ⁸⁰ „Die hohe Tugend der Gerechtigkeit haben Höchst-Dieselbe Zeithero nicht nur in der Ruhmwürdigsten Regierung ihrer eigenen Lande und Unterthanen, sondern auch in der Mit-Regentschaft Allerhöchst-Dero Frau Gemahlin Königl. Majet. Bewiesen.” Germania Triumphans, 1745, 76.
- ⁸¹ Wahl-fähigkeit, 1745, 31.
- ⁸² Wahl-fähigkeit, 1745, 35.
- ⁸³ Wahl-fähigkeit, 1745, 36–37.
- ⁸⁴ „Solcher Gestalt erhellet nun augenscheinlich und unwiederleglich, daß des Herrn Groß-Hertzen zu Toscana Königl. Hoheit... auch die sowohl von der güldenen Bulle, als dem Sachsen, und Schwaben Spiegel, an einem Wahl-Candidaten erforderte unentbehrliche Eigenschaften samt und sonders in einem ausnehmenden Grade der Vollenkommenheit besitzen...”; „...den würdigsten und nützlichsten auf den erledigten Kayser-Thron setzen.” Wahl-fähigkeit, 1745, 37–38.
- ⁸⁵ „Elégedetek a rendek, örül az alattvaló,/ Most mindenki csak jót remél./ Ferenc győzött irigység és rosszszindulat felett, / Meglelte hát a Birodalom igazi nyugalmát.” Unruhige Ruhe, 1745, 696.